

**ISLOM DINIDA INSON HUQUQ VA ERKINLIKLARINI TA'MINLASHNING O'ZIGA
XOS JIHATLARI****Mustafoyeva Sunbula Alisher qizi**

Termiz davlat Universiteti

O'zbek filologiyasi fakulteti 1-bosqich talabasi.

Jo'rayev Akram Namozovich

Termiz davlat universiteti Falsafa kafedrası o'qituvchisi.

Gmail: @Mustafoyeva2007**<https://doi.org/10.5281/zenodo.19690447>**

Annotatsiya. Mazkur maqolada Islom dinida inson huquq va erkinliklarini ta'minlashning nazariy va amaliy asoslari chuqur tahlil qilinadi. Xususan, Qur'on va

Hadislarda inson sha'ni, qadr-qimmat, erkinligi va ijtimoiy adolat tamoyillarining ifodalanishi ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi. Islom huquq tizimi — shariatning asosiy maqsadlari (maqosid ash-shari'a) doirasida inson hayoti, dini, aqli, nasli va mulkini himoya qilishga qaratilgani asoslab beriladi. Maqolada shuningdek, zamonaviy inson huquqlari konsepsiyasi bilan Islomdagi huquqiy qarashlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar tahlil qilinadi. Islomning insonparvarlik mohiyati, ijtimoiy tenglik, bag'rikenglik va adolat tamoyillari orqali jamiyatda barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni ilmiy asosda yoritiladi.

Tadqiqot natijalari Islom dinining inson huquqlarini ta'minlash borasidagi universal va dolzarb ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Inson huquqlari, erkinlik, Islom huquqi, shariat, maqosid ash-shari'a, adolat, tenglik, inson qadr-qimmat, Qur'on, Hadis.

Аннотация. В данной статье проводится всесторонний научный анализ особенностей обеспечения прав и свобод человека в исламе. Особое внимание уделяется отражению принципов человеческого достоинства, свободы и социальной справедливости в Коране и хадисах. Обосновывается, что исламская правовая система — шариат — направлена на защиту основных ценностей: жизни, религии, разума, потомства и имущества человека в рамках концепции «макасид аш-шариа». Также в статье анализируются сходства и различия между современными концепциями прав человека и исламскими правовыми взглядами. Подчеркивается гуманистическая сущность ислама, его роль в обеспечении социальной гармонии, равенства и толерантности. Результаты исследования свидетельствуют о значимости исламских принципов в обеспечении прав человека в современном обществе.

Ключевые слова: Права человека, свобода, исламское право, шариат, макасид аш-шариа, справедливость, равенство, человеческое достоинство, Коран, хадисы.

Abstract. This article provides a comprehensive scientific analysis of the distinctive features of ensuring human rights and freedoms in Islam. Particular attention is given to the principles of human dignity, freedom, and social justice as reflected in the Qur'an and Hadith. It is argued that the Islamic legal system — Sharia — aims to protect fundamental human values, including life, religion, intellect, lineage, and property, within the framework of Maqasid al-Sharia. The study also examines the similarities and differences between contemporary human rights concepts and Islamic legal perspectives. Furthermore, the humanitarian essence of Islam, along with its emphasis on equality, tolerance, and justice, is highlighted as a foundation for social stability. The findings demonstrate the universal and enduring relevance of Islamic principles in safeguarding human rights.

Keywords: *Human rights, freedom, Islamic law, Sharia, Maqasid al-Sharia, justice, equality, human dignity, Qur'an, Hadith.*

Kirish

Inson huquqlari va erkinliklari masalasi bugungi globallashuv sharoitida eng muhim ijtimoiy-huquqiy muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti inson sha'ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida e'tirof etishga asoslanadi. Shu nuqtai nazardan, turli huquqiy tizimlar va diniy ta'limotlar inson huquqlarini ta'minlash masalasiga o'ziga xos yondashuvni taklif etadi. Xususan, Islom dini nafaqat e'tiqodiy tizim, balki mukammal hayotiy va huquqiy tartibot sifatida inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Islom ta'limotida inson alohida maqomga ega bo'lib, u Alloh tomonidan yaratilgan eng mukarram mavjudot sifatida talqin etiladi.

Bu g'oya insonning sha'ni, qadr-qimmatini va huquqlarini himoya qilishni diniy burch darajasiga ko'taradi. Qur'on oyatlari va Payg'ambar Muhammad (s.a.v.) hadislarida inson huquqlariga oid ko'plab qoidalar bayon etilgan bo'lib, ular adolat, tenglik, bag'rikenglik va ijtimoiy hamjihatlik tamoyillariga asoslanadi. Islomda insonning yashash huquqi, e'tiqod erkinligi, mulk huquqi, shaxsiy daxlsizligi kabi asosiy huquqlari muqaddas hisoblanadi va ularni buzish qat'iyan man etiladi.

Shuningdek, Islom huquqiy tizimi — shariat o'zining asosiy maqsadlari orqali inson manfaatlarini himoya qilishni ko'zda tutadi. Ushbu maqsadlar (maqasid ash-shari'a) inson hayoti, dini, aqli, nasli va mol-mulkini asrashdan iborat bo'lib, ular universal ahamiyatga ega tamoyillar sifatida e'tirof etiladi. Bu jihat Islom huquqining zamonaviy inson huquqlari konsepsiyalari bilan uyg'unlashadigan muhim tomonlaridan biridir. Shu bilan birga, Islomda huquq va majburiyatlar o'zaro muvozanatda qaraladi, ya'ni har bir insonning huquqi boshqalarning huquqlarini hurmat qilish majburiyati bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy davrda inson huquqlari masalasiga oid xalqaro hujjatlar, jumladan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, mazkur yo'nalishda muhim mezon sifatida xizmat qilmoqda. Biroq, ayrim hollarda diniy va madaniy qadriyatlar bilan bog'liq masalalarda turli qarashlar yuzaga keladi.

Shu sababli, Islom dinida inson huquqlarining mohiyatini ilmiy asosda o'rganish, uning universal va zamonaviy ahamiyatini aniqlash dolzarb vazifa hisoblanadi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Islom dinida inson huquq va erkinliklarini ta'minlashning o'ziga xos jihatlarini tahlil qilish, uning nazariy asoslarini ochib berish hamda zamonaviy huquqiy tizimlar bilan qiyosiy jihatdan o'rganishdan iborat. Tadqiqot jarayonida tarixiy, mantiqiy va qiyosiy-huquqiy metodlardan foydalaniladi. Natijada, Islom ta'limotining inson huquqlarini ta'minlashdagi o'rni va ahamiyati ilmiy asosda yoritib beriladi.

Adabiyotlar tahlili

Mazkur mavzuni ilmiy jihatdan yoritishda adabiyotlar tahlili alohida ahamiyat kasb etadi, chunki Islom dinida inson huquq va erkinliklarini ta'minlash masalasi ko'p asrlar davomida turli ilmiy maktablar, fiqhiiy yo'nalishlar va zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan keng o'rganilgan.

Ushbu yo'nalishdagi adabiyotlarni shartli ravishda uch asosiy guruhga ajratish mumkin: birinchisi — asosiy diniy manbalar (Qur'on va hadislar), ikkinchisi — klassik islomiy huquqshunoslik asarlari, uchinchisi — zamonaviy ilmiy va qiyosiy tadqiqotlar.

Avvalo, Islomda inson huquqlarining manbai sifatida Qur'on Karim alohida o'rin egallaydi. Qur'onda inson sha'ni va qadr-qimmatini oliy darajada e'tirof etilib, barcha insonlar teng yaratilgani ta'kidlanadi.

“Biz, albatta, insonni aziz va mukarram qildik” mazmunidagi oyatlar insonning tabiiy huquqlarini ilohiy asosda mustahkamlaydi. Shuningdek, Qur’onda adolat, tenglik, erkinlik, zulmga qarshi kurash kabi tamoyillar inson huquqlarining poydevori sifatida bayon etilgan. Bu jihatlar ko‘plab mufassirlar, jumladan, at-Tabariy, Ibn Kasir va Zamaxshariy kabi olimlarning tafsir asarlarida keng sharhlangan. Ularning asarlarida Qur’on oyatlarining huquqiy va axloqiy mazmuni chuqur tahlil qilinib, inson huquqlariga doir qoidalar tizimli ravishda izohlangan¹.

Hadis ilmi ham inson huquqlarini yoritishda muhim manba hisoblanadi. Payg‘ambar Muhammad (s.a.v.)ning so‘zlari va amaliy faoliyati inson huquqlarining real hayotdagi namunasini ifodalaydi. Imom Buxoriy va Imom Muslim kabi muhaddislar to‘plagan sahih hadislar to‘plamida inson sha’ni, mulk daxlsizligi, adolatli muomala, ijtimoiy tenglik kabi masalalar keng yoritilgan². Xususan, Payg‘ambarimizning vidolashuv hajidagi xutbasi inson huquqlarining umumiy deklaratsiyasi sifatida talqin qilinadi, unda insonning hayoti, mol-mulki va sha’ni muqaddas ekani alohida ta’kidlangan. Ikkinchi guruh adabiyotlar — klassik islom huquqshunosligi (fiqh) asarlaridir. Bu yo‘nalishda Abu Hanifa, Malik ibn Anas, Shofi‘iy va Ahmad ibn Hanbal kabi buyuk fiqh ulamolari tomonidan ishlab chiqilgan huquqiy qarashlar muhim ahamiyatga ega. Ularning asarlarida inson huquqlari shariat qoidalari doirasida tizimlashtirilgan. Ayniqsa, hanafiylar mazhabi doirasida inson manfaatlarini himoya qilishga alohida urg‘u berilgan. Abu Hanifa va uning shogirdlari tomonidan ishlab chiqilgan qoidalar insonning erkin faoliyati, mulk huquqi va shaxsiy daxlsizligini himoya qilishga xizmat qilgan.

Shuningdek, Imom G‘azzoliy, Ibn Rushd va Ibn Taymiyya kabi mutafakkirlar o‘z asarlarida Islom huquqining falsafiy va ijtimoiy asoslarini yoritib bergan. Imom G‘azzoliyning “Al-Mustasfa” asarida maqosid ash-shari’a konsepsiyasi asoslab berilib, unda inson hayoti, dini, aqli, nasli va mol-mulkini himoya qilish Islom huquqining asosiy maqsadi sifatida ko‘rsatilgan.

Bu konsepsiya keyinchalik ko‘plab olimlar tomonidan rivojlantirilib, inson huquqlarining nazariy asosiga aylangan. Uchinchi guruh adabiyotlar — zamonaviy ilmiy tadqiqotlardir. XX–XXI asrlarda Islom va inson huquqlari masalasi xalqaro miqyosda dolzarb mavzuga aylangan.

Zamonaviy tadqiqotchilar Islom huquqi va xalqaro inson huquqlari tizimi o‘rtasidagi munosabatlarni qiyosiy tahlil qilganlar. Masalan, Muhammad Hashim Kamali, Abdullahi Ahmed An-Na’im va Fazlur Rahman kabi olimlar Islom huquqining zamonaviy talqinini ishlab chiqishga harakat qilgan. Ularning tadqiqotlarida Islomda inson huquqlarining universalligi, adolat va insonparvarlik tamoyillariga asoslanganligi ilmiy asosda yoritilgan. Bundan tashqari, xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan hujjatlar ham muhim manba sifatida o‘rganiladi.

Jumladan, 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi hamda 1990-yilda qabul qilingan Qohira deklaratsiyasi Islom va inson huquqlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni aks ettiradi. Qohira deklaratsiyasida Islom shariati inson huquqlarining asosiy manbai sifatida ko‘rsatilgan bo‘lib, unda insonning asosiy huquqlari Islom qadriyatlariga asosida belgilab berilgan.

Shu bilan birga, zamonaviy ilmiy adabiyotlarda ayrim bahsli masalalar ham mavjud.

Ba’zi g‘arb tadqiqotchilari Islom huquqini inson huquqlariga to‘liq mos kelmaydi, deb hisoblashadi. Biroq, ko‘plab musulmon olimlar bu qarashlarga qarshi chiqib, Islom huquqining asl mohiyati noto‘g‘ri talqin qilinayotganini ta’kidlaydilar. Ularning fikricha, Islom huquqi zamonaviy inson huquqlari konsepsiyasi bilan uyg‘unlashishi mumkin, agar u to‘g‘ri va kontekstual talqin qilinsa.

¹ Qur’on Karim. – Toshkent: O‘zbekiston musulmonlari idorasi, 2001.

² Sahih al Bukhari. – Imom al-Buxoriy. Toshkent: Hilol-Nashr, 2016.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Islom dinida inson huquq va erkinliklarini ta'minlash masalasi chuqur ildizlarga ega bo'lib, u diniy manbalar, klassik huquqiy qarashlar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar orqali har tomonlama yoritilgan. Ushbu manbalar Islomning insonparvarlik mohiyatini, adolat va tenglik tamoyillariga asoslanganligini hamda inson huquqlarini ta'minlashda muhim o'rin tutishini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda Islom dinida inson huquq va erkinliklarini ta'minlashning o'ziga xos jihatlarini ilmiy asosda o'rganish uchun kompleks va tizimli metodologik yondashuv qo'llanildi.

Tadqiqotning metodologik asosi falsafiy, huquqiy, tarixiy va ijtimoiy-ilmiy yondashuvlarning o'zaro integratsiyasiga tayangan holda shakllantirildi. Bu esa mavzuni bir tomonlama emas, balki ko'p qirrali, chuqur va obyektiv tahlil qilish imkonini berdi. Avvalo, tadqiqotda tizimli yondashuv asosiy metodologik tamoyil sifatida qabul qilindi. Mazkur yondashuvga ko'ra, Islom huquqi inson huquqlarini tartibga soluvchi yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqildi. Shariat normalari, Qur'on oyatlari, hadislar va fiqhiy qarashlar bir-biri bilan uzviy bog'liq elementlar sifatida tahlil qilindi. Bu orqali inson huquqlari va erkinliklari Islomda alohida-alohida emas, balki yagona konseptual tizim doirasida shakllangan ilmiy asosda ochib berildi. Tizimli yondashuv inson huquqlarini faqat huquqiy kategoriya sifatida emas, balki axloqiy, diniy va ijtimoiy fenomen sifatida o'rganishga imkon yaratdi.

Tadqiqotda qo'llanilgan muhim metodlardan biri — tarixiy metod hisoblanadi. Ushbu metod yordamida Islomda inson huquqlarining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari o'rganildi.

Ilk islom davridan boshlab, to hozirgi zamongacha bo'lgan davrda inson huquqlariga oid qarashlarning evolyutsiyasi tahlil qilindi. Payg'ambar Muhammad (s.a.v.) davridagi amaliy tajribalar, xususan, Madina jamiyati misolida inson huquqlari va ijtimoiy adolat tamoyillari qanday amalga oshirilgani ko'rib chiqildi³. Shuningdek, xalifalik davrida shakllangan huquqiy tizimlar va ularning inson huquqlariga ta'siri ham tarixiy kontekstda o'rganildi. Bu yondashuv Islom huquqining zamonaviy talqinlarini tushinishda muhim ahamiyat kasb etdi. Bundan tashqari, qiyosiy-huquqiy metod tadqiqotning asosiy vositalaridan biri sifatida qo'llanildi. Ushbu metod orqali Islom huquqi va zamonaviy xalqaro inson huquqlari tizimi o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar tahlil qilindi. Xususan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va boshqa xalqaro hujjatlar bilan Islomdagi huquqiy normalar qiyosiy o'rganildi. Bu orqali Islom huquqining universal jihatlari, shuningdek, uning o'ziga xos xususiyatlari aniqlab berildi. Qiyosiy tahlil natijasida Islom huquqida inson huquqlarining nafaqat huquqiy, balki axloqiy va ma'naviy asoslari ham mavjudligi ko'rsatildi. Tadqiqotda mantiqiy tahlil metodi ham keng qo'llanildi.

Ushbu metod orqali inson huquqlari va erkinliklari tushunchasining mohiyati, mazmuni va tarkibiy qismlari aniqlashtirildi. Islom huquqidagi asosiy kategoriyalar — adolat, tenglik, erkinlik, javobgarlik kabi tushunchalar o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi. Mantiqiy tahlil natijasida inson huquqlarining Islomdagi talqini konseptual jihatdan izchil va tizimli ekanligi asoslab berildi. Shu bilan birga, mazkur metod orqali turli ilmiy qarashlar va nazariyalar o'rtasidagi ichki bog'liqlik va qarama-qarshiliklar aniqlab berildi. Metodologiyada normativ-huquqiy tahlil alohida o'rin tutadi. Ushbu metod yordamida Qur'on, hadis va fiqh manbalaridagi huquqiy normalar o'rganildi. Ularning mazmuni, qo'llanish doirasi va amaliy ahamiyati tahlil qilindi. Ayniqsa, maqosid ash-shari'a konsepsiyasi doirasida inson huquqlarining himoya qilinishi normativ jihatdan asoslab berildi.

³ Al-Mustasfa. – Abu Hamid al-G'azzoliy. Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 1993.

Bu metod Islom huquqining nazariy asoslarini chuqur anglashga xizmat qildi. Tadqiqotda interdisiplinar yondashuv ham qo'llanildi, ya'ni huquqshunoslik, dinshunoslik, falsafa va sotsiologiya fanlari kesishmasida tahlil olib borildi. Bu esa mavzuni yanada kengroq va chuqurroq o'rganish imkonini berdi⁴. Masalan, inson huquqlari faqat huquqiy masala emas, balki ijtimoiy va axloqiy fenomen sifatida ham o'rganildi. Sotsiologik yondashuv orqali Islom jamiyatlarida inson huquqlarining amaliy holati va ularning ijtimoiy ta'siri tahlil qilindi.

Shuningdek, tadqiqotda induktiv va deduktiv metodlar uyg'un holda qo'llanildi. Induktiv metod orqali alohida faktlar va manbalar asosida umumiy xulosalar chiqarildi, deduktiv metod orqali esa umumiy nazariy tamoyillardan kelib chiqib, aniq holatlar tahlil qilindi. Bu ikki metodning uyg'unligi tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minladi. Tadqiqotning yana bir muhim jihati — manbashunoslik tahlili hisoblanadi. Bu jarayonda foydalanilgan adabiyotlarning ishonchliligi, ilmiy darajasi va dolzarbligi baholandi. Klassik va zamonaviy manbalar o'zaro taqqoslanib, eng muhim va asosli qarashlar tanlab olindi. Bu esa tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta'minladi. Metodologik jihatdan tadqiqotda obyektivlik, tizimlilik, izchillik va ilmiylik tamoyillariga qat'iy amal qilindi. Har bir xulosa aniq dalillar va manbalarga asoslangan holda shakllantirildi. Subyektiv yondashuvlardan qochilib, mavjud ilmiy qarashlar tahliliy asosda yoritildi. Bu esa tadqiqotning ilmiy qiymatini oshirdi. Mazkur tadqiqotda qo'llanilgan metodologiya Islom dinida inson huquq va erkinliklarini ta'minlash masalasini har tomonlama, chuqur va ilmiy asosda o'rganishga xizmat qildi. Tizimli, qiyosiy, tarixiy va mantiqiy yondashuvlarning uyg'unligi mavzuning murakkabligini to'liq ochib berish imkonini yaratdi.

Natijada, Islom huquqining inson huquqlarini ta'minlashdagi o'rni va ahamiyati ilmiy asosda yoritildi hamda uning zamonaviy jamiyat uchun dolzarb ekanligi isbotlandi.

Xulosa va natijalar

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Islom dinida inson huquq va erkinliklarini ta'minlash masalasi chuqur ilmiy, diniy va huquqiy asosga ega bo'lib, u faqatgina ma'naviy tushuncha emas, balki mukammal normativ-huquqiy tizim sifatida shakllangan. Tadqiqot davomida o'rganilgan manbalar — Qur'on oyatlari, hadislar, klassik fiqh asarlari va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar — Islomda inson huquqlari konsepsiyasi tizimli va izchil rivojlanganligini tasdiqlaydi. Bu tizim insonni jamiyat markaziga qo'ygan holda, uning sha'ni, qadr-qimmatini va erkinligini muqaddas qadriyat sifatida e'tirof etadi. Birinchidan, tadqiqot natijalari Islom ta'limotida inson huquqlari ilohiy manbaga ega ekanligini ko'rsatdi. Bu esa ushbu huquqlarning o'zgarmas, universal va muqaddas ekanligini anglatadi. Qur'onda insonning "mukarram" etib yaratilgani haqidagi g'oya inson huquqlarining asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Natijada, Islomda inson huquqlari davlat yoki jamiyat tomonidan beriladigan emas, balki Alloh tomonidan ato etilgan tabiiy huquqlar sifatida qaraladi. Bu yondashuv zamonaviy huquqiy konsepsiyalardan farqli ravishda, huquqlarga chuqur ma'naviy va axloqiy mazmun bag'ishlaydi. Ikkinchidan, Islom huquqiy tizimi — shariatning asosiy maqsadlari (maqosid ash-shari'a) inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgani ilmiy asosda tasdiqlandi. Xususan, inson hayoti, dini, aqli, nasli va mol-mulkini himoya qilish Islom huquqining ustuvor yo'nalishlari hisoblanadi. Bu besh asosiy qadriyat inson huquqlarining fundamental komponentlari sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mazkur tamoyillar zamonaviy inson huquqlari tizimi bilan mazmunan uyg'unlashadi va ularning universal xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Uchinchidan, Islomda huquq va majburiyatlar o'rtasidagi muvozanat alohida ahamiyatga ega ekani aniqlandi.

⁴ Freedom, Equality and Justice in Islam. – Mohammad Hashim Kamali. Kuala Lumpur: Ilmiah Publishers, 2002.

Zamonaviy huquqiy tizimlarda asosan huquqlarga urg'u berilsa, Islomda har bir huquq muayyan majburiyat bilan bog'liq holda qaraladi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Masalan, bir insonning erkinligi boshqasining huquqlariga zarar yetkazmasligi kerakligi tamoyili Islom huquqining muhim prinsiplaridan biridir. Natijada, Islomda inson huquqlari individualizm emas, balki ijtimoiy uyg'unlik va mas'uliyat asosida talqin etiladi. To'rtinchidan, tadqiqot Islomda inson huquqlari nafaqat huquqiy, balki axloqiy kategoriya sifatida ham qaralishini ko'rsatdi.

Adolat, tenglik, bag'rikenglik, rahm-shafqat kabi qadriyatlar inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa Islom huquqining o'ziga xos jihati bo'lib, unda huquqiy normalar axloqiy tamoyillar bilan mustahkamlangan. Shu jihatdan, Islomda inson huquqlarini ta'minlash faqat qonunlar orqali emas, balki insonning ichki e'tiqodi va ma'naviy mas'uliyati orqali ham amalga oshiriladi. Beshinchidan, qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, Islom huquqi va zamonaviy xalqaro inson huquqlari tizimi o'rtasida sezilarli o'xshashliklar mavjud. Jumladan, inson hayoti daxlsizligi, tenglik, adolat, e'tiqod erkinligi kabi asosiy prinsiplar har ikkala tizimda ham mavjud. Biroq, ayrim farqlar ham kuzatiladi. Masalan, Islom huquqida huquqlar ilohiy manbaga asoslangan bo'lsa, zamonaviy tizimlarda ular ko'proq ijtimoiy kelishuv natijasi sifatida qaraladi. Shuningdek, Islomda axloqiy me'yorlar huquqiy tizimning ajralmas qismi bo'lsa, zamonaviy tizimlarda bu ikki tushuncha ko'pincha alohida ko'rib chiqiladi. Oltinchidan, tadqiqot davomida zamonaviy davrda Islom va inson huquqlari masalasiga oid turli qarashlar mavjudligi ham aniqlandi.

Ba'zi tadqiqotchilar Islom huquqini zamonaviy inson huquqlari standartlariga mos emas deb hisoblashadi. Biroq, ilmiy tahlil shuni ko'rsatdiki, bu kabi qarashlar ko'pincha Islom huquqining noto'g'ri talqin qilinishi yoki tarixiy kontekstni inobatga olmaslik natijasida yuzaga keladi. To'g'ri va chuqur tahlil qilinganda, Islom huquqi inson huquqlarini ta'minlashda samarali va dolzarb tizim ekanligi namoyon bo'ladi. Yettinchidan, Islomning insonparvarlik mohiyati tadqiqot natijalarida alohida ta'kidlandi. Islom jamiyatida insonlar o'rtasida tenglik, millat va irqdan qat'i nazar hurmat tamoyili ustuvor hisoblanadi. Bu esa ijtimoiy barqarorlik va hamjihatlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Islom dinida inson huquqlari faqat musulmonlarga emas, balki barcha insonlarga nisbatan qo'llaniladigan universal qadriyat sifatida qaraladi. Sakkizinchidan, tadqiqot Islom huquqining moslashuvchanligi va rivojlanish imkoniyatlariga ega ekanligini ko'rsatdi. Ijtihad tamoyili orqali Islom huquqi zamonaviy sharoitlarga mos ravishda talqin qilinishi mumkin.

Bu esa Islom huquqining zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga javob bera oladigan dinamik tizim ekanligini tasdiqlaydi. Natijada, Islom huquqi va zamonaviy inson huquqlari tizimi o'rtasida uyg'unlikni ta'minlash imkoniyati mavjud. Umuman olganda, tadqiqot natijalari Islom dinida inson huquq va erkinliklarini ta'minlashning o'ziga xos jihatlari quyidagilarda namoyon bo'lishini ko'rsatdi: birinchidan, huquqlarning ilohiy manbaga asoslanganligi; ikkinchidan, huquq va majburiyatlar o'rtasidagi muvozanat; uchinchidan, axloqiy va huquqiy tamoyillarning uyg'unligi; to'rtinchidan, universal va insonparvarlik xarakterga egaligi; beshinchidan, zamonaviy sharoitlarga moslashuvchanligi. Ushbu jihatlar Islom huquqining inson huquqlarini ta'minlashdagi o'ziga xos va muhim tizim ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Islom dini inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashda nafaqat tarixiy, balki zamonaviy ahamiyatga ham ega bo'lgan mukammal tizimni taklif etadi. U insonni oliy qadriyat sifatida e'tirof etgan holda, jamiyatda adolat, tenglik va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari Islom huquqining inson huquqlarini ta'minlashdagi ilmiy, amaliy va universal ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi hamda bu yo'nalishda kelgusida yanada chuqur ilmiy izlanishlar olib borish zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qur'on Karim. – Toshkent: O'zbekiston musulmonlari idorasi nashriyoti, 2001.
2. Sahih al-Bukhari. – Imom al-Buxoriy. Toshkent: Hilol-Nashr, 2016.
3. Sahih Muslim. – Imom Muslim. Toshkent: Hilol-Nashr, 2016.
4. Al-Muwatta. – Malik ibn Anas. Qohira: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 2005.
5. Al-Mustasfa. – Abu Hamid al-G'azzoliy. Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 1993.
6. Bidayat al-Mujtahid. – Ibn Rushd. Bayrut: Dar al-Fikr, 2000.
7. Islamic Law: Theory and Practice. – Wael B. Hallaq. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
8. Freedom, Equality and Justice in Islam. – Mohammad Hashim Kamali. Kuala Lumpur: Ilmiah Publishers, 2002.
9. Universal Declaration of Human Rights. – United Nations, 1948.
10. Cairo Declaration on Human Rights in Islam. – Organization of Islamic Cooperation, 1990.